

FEKETE MÁRK

Játék – had – történet: A Barcsay-játékgyűjtemény a Bihari Múzeumban

A Bihari Múzeum 2001-ben költözött át a Berettyóújfalui központjában lévő, egykori községháza épületébe. 2003 májusában nyílt meg az állandó kiállítás első része, a régészeti és a helytörténeti egység, majd 2004 októberében néprajzi, irodalomtörténeti, valamint a jelen írás alapját adó játéktörténeti kiállítás létesült.¹ A kiállított tárgyak elsősorban 1930-as, 1940-es években forgalmazott gyári játékok, részben id. dr. Barcsay László királyi járásbíró, ifj. dr. Barcsay László erdőmérnök, és dr. Major István ökológus 1932 és 1995 között készített munkái. Idősebb dr. Barcsay László fia, ifjabb Barcsay László számára készítette a játékokat, amelyek a gyűjtemény alapjául is szolgálnak.²

A kiállítás berendezéséhez annak idején ifj. dr. Barcsay László adott instrukciókat, az átadott tárgyakhoz pedig az ajándékozó részletes ismertetőt készített,³ mely jelen írásnak is az alapját adja.

A kiállításához az ajándékozó különböző grafikákat is készített, amely elemekkel maga a kiállítás is kezdődik. A múzeum galériájának előterében két zászlót ábrázoló rajz, illetve öt térkép kerültek elhelyezésre. A zászlók Bocskai fejedelem zászlója 1605-ből, illetve egy honvédségi, „szűzmáriás” hadi lobogó 1942-ből. Természetesen ezek csupán reprodukciók, nem eredetiek.

Az Európát, illetve a Kárpát-medencét ábrázoló térképek sorát a „*Hol jártak a bihari katonák a Bocskai-szabadságharc idején 1604–1605-ben?*” elnevezésű nyitja. A második térkép a „*Hol jártak a bihari katonák Mária Terézia korától Napóleon idejéig (1756–1815)?*” címet viseli, és a császári-királyi

37. és 39. gyalogezredek, a magyar nemesi felkelés bihari lovasezredének és 14. bihari zászlóaljának útvonalát ábrázolja. A harmadik térkép a bihari katonák 1848–49-es szolgálatával foglalkozik. A negyedik térkép az első világháború korszakát mutatja be, amikor már szabályos sorozás⁴ volt. Az ötödik, utolsó térkép pedig a „*Hol jártak a bihari katonák a II. világháborúban 1940–45 között?*” címet viseli, amelynek elsődleges forrásanyagaként Barcsay László Tikász Gyula, berettyóújfalui tartalékos honvédtiszt visszaemlékezéseit említi.

Ez az öt térkép egyfajta pillanatképnek tekinthető, több száz év momentumait fedi fel előttünk. S habár tényleg csak kiragadott fejezetek ezek a történelemből, mégis jól szemléltetik, hogy a bihari katonák milyen sok helyen megfordultak, milyen sok helyen képviselték a helyieket bátor cselekedeteikkel és helytállásukkal.

Rendkívül érdekes része a kiállításnak a színes grafikák sorozata, amely egy válogatás Pallos Jánosné Varga Zsuzsanna művésztanár, grafikus magyar katonaviselet-történeti sorozatából. Ezek a grafikák 12 magyar huszár és 12 magyar gyalogoskatonára látható a XV. századtól, Mátyás király korától kezdve egészen 1942-ig, a második világháború időszakáig. Az ajándékozó azzal indokolta választását a korszak tekintetében, hogy a XV. század előtt még nem terjedt el általánosan az egyenruha viselete, illetve a világháborúk után minimálissá csökkent a különbség a nemzeti katonai viseletek között.⁵

A grafikák első nagyobb csoportját a magyar huszárokról készült művek alkotják, amelyek egy

1 A tárlat 2018 őszéig volt megtekinthető az állandó kiállítás részeként.

2 A tárgyak, grafikák leltári számai: grafikák: Gy. N./467–490, játék katonák, modellek: Gy. N. 491–549. Részletesebben lásd: Barcsay-hagyaték a Bihari Múzeumban (DVD melléklet)

3 Barcsay 2004, és Barcsay 2003–2004a, ill. Barcsay 2003–2004b

4 A 21. életévüket betöltött férfiak 3 évig voltak katonakötelesek, amely időszak alatt meg kellett kapniuk a besorolást, hogy alkalmasak-e, illetve milyen szinten alkalmasak a szolgálatra. A szolgálati idő minimum két év volt, azonban a lovasságnál három-, a haditengerészetnél pedig négyéves tényleges szolgálati idővel kellett számolni.

5 Barcsay 2004: 6.

1. kép. Térkép a Bihari Múzeum kiállításában

XVII. századtól XX. századig terjedő időszakot foglalnak magukba. 1700-ból elevenedik meg előttünk egy Ebergényi-huszár, 1707-ből egy kuruc ezredes, 1746-ból egy salavárit⁶ viselő Nádasdy-huszár, ezután egy évtizedet ugrunk az időben és egy köpenyt hordó Nádasdy-huszártizedes képe tárul a szemünk elé. Az 1760-as évekből egy Dessewffy-huszár, valamint egy Esterházy-tábornok került a grafikák közé. Az 1848–49-es időszakot idézi meg a 8. Coburg-huszárezred, a 4. Sándor-huszárezred és a 17. Bocskai-huszárezred egy-egy katonája. A dualizmusba átérve egy magyar királyi honvédhuszár képe lelhető fel a gyűjteményben. Végül a két világháború korszaka is megelevenedik a huszárgrafikákon: 1914-ből egy császári és királyi huszár főhadnagy, 1940-ből pedig egy magyar királyi honvédhuszár hadnagy gyarapítja az összeállítást.⁷

A grafikák másik nagy csoportja magyar gyalogskatonákról készült képek. Itt már jóval tágabb időbeli korlátokat látunk: egészen a XV. századig utazhatunk vissza. 1456-ból Mátyás király fekete seregének egy gyalogosa, (2. kép) 1575-ből pedig egy erdélyi fejedelmi kék darabont (kék színű ruhát viselő testőr) kezdi a sort. Az 1606. esztendő megidézendő egy hajdúkapitány és egy hajdú gyalogos is a grafikák között található.⁸

⁶ Salavári: „lovaglónadrág”, amely nem csak az öltözéket védte, hanem egyes esetekben megkülönböztetésként is szolgált.

⁷ Barcsay 2004: 6–8.

⁸ Húsz „kis” hajdúvárosról lehet tudni, ide tartozott többek között Berettyóújfalú is. Nyakas 2005: 9.

A XVIII. századi gyalogosokat a Bagossy-hajdúezred és az Esterházy József-gyalogezred egy-egy katonája képviseli. 1810-ből a császári-királyi 37. (nagyvárad) gyalogezred gyalogosa, 1848-ból a 9. (kassai) honvéd zászlóalj egy tagjáról készült grafika. A császári-királyi 37. (nagyvárad) gyalogezred még egyszer megjelenik a gyűjteményben, ugyanis 1859-et megidézte is került grafika az összeállításba. Magyar királyi honvéd gyalogosról is két grafika látható, 1868-ból díszben, 1881-ből menetöltözékben. A XX. századból, gyalogskatonákat tekintve utolsóként, egy császári és királyi gyalogos rohamista jelenik meg a gyűjteményben 1916-ból.⁹

A különböző játék katonák és modellek kapcsán, amikről a továbbiakban lesz szó, érdemes megemlíteni Liebner bácsi játékboltját, már csak azért is, mert maga Barcsay László is sokszor hivatkozik rá, pontosabban a játékbolt árjegyzékére, amiben megtalálhatóak voltak az egyes játék katonák és játékszerek.¹⁰

⁹ Barcsay 2004: 7–8.

¹⁰ Liebner Zsigmond 1868-ban nyitotta meg játékboltját Budapest belvárosában (a bazilikával szemben), később fiai, Ödön és József vitték tovább a működtetését. Évente adtak ki képes árjegyzéket, a húszas években színes képekkel is. Az üzlet első neve „A Babatündérhez” volt, később lett használatos a „Liebner bácsi játékboltja” elnevezés. A II. világháborúban Budapest ostromakor kiégett a bolt, de utána újjáépült. Igazodva a korszak elvárásaihoz, 1948–49-re élmunkás pályázatot hirdettek gyerekek számára. 1949-ben az államosítás áldozata lett a nagy múltú üzlet.

2. kép. Gyalogos Mátyás király fekete seregből, 1456

3. kép. Császári-királyi gyalogezred gyalogosa, 1810

4. kép. Magyar királyi honvéd gyalogos díszben, 1868

5. kép. Magyar királyi honvéd gyalogos téli öltözetben, 1881

6. kép. Császári és királyi gyalogos rohamista, 1916

2–6. kép. Pallos Jánosné grafikái

A „váregység”

A játékgyűjteményben kiemelt szerepe van a váregységnek. Ebben a tárlóban szerepelnek házi készítésű tárgyak. Ilyen például maga a favár, ami az egység alapját képezi, ekörül csoportosul a többi játék és modell. A várat id. dr. Barcsay László, a Berettyóújfalui Királyi Járásbíróság járásbírája készítette fiának. Ifj. Barcsay László leírásából tudjuk, hogy az idősebb Barcsay modellezett alföldi tanyát, vasútállomást, kandallós szalont is¹¹, de csak a vár maradt meg, aminek aljára ceruzával a „*Karácsony, 1932*” felirat került, így gyanítható, hogy ekkor vagy ekkorra készült. A gyűjteménybe helyezve falai részben visszakapták eredeti, fehér színüket, és egy csapórács is beépítésre került. A várban ólom-, műanyag és gyurmakatonák találhatóak, amelyek 1930 és 1990 között készültek, illetve voltak forgalomban. Az egységhez tartozik még egy XVIII. századi osztrák ezredesi sátor és egy osztrák ágyú, illetve egy svéd szánkóágyú. Ezek mind történelmi modellek. Az ezredesi sátor a Hadtörténeli Múzeum huszárkiallításának „Huszártábor”-ához készült Marossy Endre hadtörténész által a bécsi *Arsenalból* hozott XVIII. századi eredeti rajz fénymásolata alapján. A sátor előtt egy osztrák gyalogos őrmester áll. A lobogó császári gyalogsági ezredzászló a hétéves háború (1756–1763) idejéből. Az ágyút ifj. dr. Barcsay László készítette 2004-ben. A szánkóágyút a stockholmi *Armémuseum*ból kapott ágyúrajz és a múzeumból való „*Swedish weaponry since 1930*” c. könyv alapján készítette el ifj. dr. Barcsay László és Major doktor, mellette szerepel még egy kék-sárga egyenruhás svéd tüzér és két orosz hadifogoly is. A további két zászlótípus, ami szerepel ebben az egységben, korabeli svéd tüzér-, illetve orosz gyalogsági ezredzászló.¹²

A házi készítésű tárgyak között még két játék található: egy XVIII. századi vérpadmakett és egy kisméretű vitorlánhajó. A vérpadhoz köthető érdekes anekdota, hogy dr. Major készítette, és amikor baráti körével egy budai kocsmában keddenként összeültek, mindig törzsasztalukra készítették a vér-

padot, ezt ülték körbe. A hajó történetéhez további adalék, hogy ihletője Nagy József volt, a magyar televíziózás egyik első operatőre, aki saját modellhajóját sokszor vízre is bocsátott egy tavon. Ez az emlék ösztönözte „farigcsálásra” később ifj. Barcsay Lászlót, így 15 évesen nekilátott a hajófabrikálásnak. A vitorlás eredetileg egy kétárbcos „szkúner”¹³ volt. Miután elkallódott, 1955-ben előkerült, ekkor balatoni vitorlássá lett átalakítva, majd 2004-ben szakszerű kötélzetet, kormányt és behúzott vitorlát kapott.¹⁴

A vártárló második nagyobb egységét a műanyag játék katonák képezik, amelyek a XIX–XX. századra fókuszálnak. Ezen játékokra jellemzőek, hogy „Elastolin” márkanév alatt futottak, a német Hausser játéküzemből kerültek ki. A kiállítás Elastolin-elemeit – amelyek háromdimenziósak, és többnyire fűrészpor, gipsz és enyv az alapanyaguk – a Liebner bácsi játékboltjának a 1940–41. évi árjegyzéke tartalmazza, amely látható volt a tárlat szakirodalmi tárlójában.

7. kép. „A vártárló” a kiállításban

A vártárlóban megjelennek amerikai katonák is, például 1866-ból egy tüzértiszt ágyúval, de a két világháború közötti időszakból, 1935-ből is kerültek játékfigurák a gyűjteménybe. Ez utóbbiak gipsz alapanyagú, háromdimenziós játék katonák. Egy fehér ló is látható mellettük, amiben óraszerkezet van, amelyet felhúзва a ló ügetésbe kezd. Található még egy oldalkocsis, óraszerkezetes motorbicikli is a katonák mellett. Az 1866-os tüzértiszt Franciaországból származó katonafigura, háromdimenziós, „petrolkémiai” alapanyagú. Az ágyú egy amerikai

11 Barcsay 2004: 10.

12 Barcsay 2004: 10–11.

13 Szkúner: a XVI. században, Hollandiában kialakított, legalább kétárbcos hajótípus.

14 Barcsay 2004: 11–12.

8. kép. Ifj. Barcsay László játéakai között (Barcsay-fotóarchívum – Gy. N. 882/13.)

modellsorozat darabja, fémöntvény. Érdekesség, hogy eredetileg egy ceruzahegyező volt beleépítve. Öltözetileg megjelenik az északi-déli jellegzetesség: az északiak sötétkék, a déliek jobbra sűrke egyenruhát hordtak.

Ha „nemzeti szinten” akarunk továbbhaladni, meg kell említeni a német játék katonákat: található az egységben német segédhely modellje 1940-ből, német telefonos osztag és német pihenőosztag. Rajtuk kívül még egy olasz *bersaglieri* (mesterlövész) lovas katona, egy török gyalogos és egy magyar gépkocsizó történelmi modellfigura 1914-ből része ennek az egységnek. A török katonát az 1980-as években Törökországban forgalmazták, primitív kivitelű műanyag játék katona felületes festéssel, levehető puskával és talppal. A gépkocsizó figurát dr. Major készítette hőre keményedő gyurmából.¹⁵

A vár jobb „árkában” az I. világháborús Királyi Magyar Önkéntes Automobiltestület egy automobil listája látható. Jellemző, hogy a testület tagjai különleges, tányérsapkás egyenruhát viseltek. Érdekességként meg lehet említeni Teleki Pál miniszterelnök nevét itt, ugyanis bár gyenge fizikumára való tekintettel nem teljesített katonai szolgálatot, mégis harcolt az I. világháborúban: járművével együtt

bevonultatták a már említett Automobiltestületbe, és futárként teljesített szolgálatot a szerb harctéren.¹⁶

A harmadik blokkban üreges öntésű ólomkatonák találhatóak. Az üreges ólomkatonákat speciális centrifuga üzemű géppel öntötték, így a figura belül üres. Ezáltal kevés alapanyagból tudtak többet gyártani. Hátrányuk, hogy törékenyek. Alapanyaguk többnyire ón-ólmó ötvözet volt. A gyűjteményben szereplő játék katonák festése nem eredeti, 1998-ban lettek restaurálva. Csupán három ilyen játék katonacsoportról van szó: a magyar folyamőrök, a francia gyalogosok, valamint az 1936-os spanyol nemzeti sereg figurái kaptak helyet itt.

A legkisebb számban az ún. féllapos ólomkatonák ékesítik a gyűjteményt, mindössze egy egység képviseli ezt a típust: egy 1943-as szovjet díszegység. A szovjet gyártmányú játékokat a berettyóújfalui piacon lehetett megvásárolni az 1990 utáni években. „Féllapos” (*semi flat*) kivitelű tömör ólomkatonák ezek, amik gyermekjátéknak nem voltak megfeleltethetőek az ólom mérgező hatása miatt. A festése házilag készült.¹⁷

15 Barcsay 2004: 12–13.

16 Ablonczy 2012: 67–68.

17 Barcsay 2004: 14.

9. kép. Lánctalpas katonai autó

10. kép. Óraszerkezetes harckocsi

11. kép. Sebesültszállító autó

Óraszerkezetes német lemezjátékok

1940-ből egy sebesültszállító autó makettje (11. kép) található a gyűjteményben. Két ülő katona és két sebesült figurája található rajta hordágyon. Az autó ajtajai nyithatók. Az óraszerkezete az autó elején, a motorházban van. Működőképes, újszerű állapotú. Valószínűleg német gyártmány, Lineol¹⁸ figurákkal.

1935-ből egy táborkonyha elevenedik meg a szemünk előtt. A részei: katonai fogat bádogból, masélovak¹⁹, masékatonák, konyha, tüzérség, szerkesz.

Szintén 1935-ből egy oldalkocsis motorkerékpár is található a gyűjteményben, ami működőképes állapotban is van. A sisak csak később került fel rá.

Ugyancsak 1935-ből egy harckocsi modelljét lehet látni. Eredeti formájában kémlelőlyukban katonával, gumis vontatószalaggal volt „felvértezve”, és járás közben szikrázott is. Óraszerkezettel működőképes, fékkel ellátott. A gyűjteményben elhelyezett harckocsiban nem az eredeti, fekete ruhás német páncélos katona áll, hanem egy későbbi műanyag szovjet gyalogos. (10. kép)

18 A Lineol egy XX. század első éveiben alapított német játékkatona-vállalat.

19 A masé enyvből, kőzetporból (kaolinból) és hulladékpapírból álló gyurma.

1940-ből egy teherautó modelljét kell követőzőleg megemlíteni. A II. világháború vége felé került forgalomba. Üzemképes óraszerkezettel működőképes. A sofőrülés ajtaja nyitható, Elastolin katonafigurákat rejt. Házi készítmény, benne a tüzéralakulatra és robbanásveszélyre utaló zászlócskák és a rakfelület védőponyvája. (14. kép)

Ezen egység utolsó darabja egy traktorvonat sérült aknavetővel a 30-as évek végéről. Rugótörése miatt nem üzemképes. A pótkocsiban lőszeres ládák, ruhakötegek vannak elhelyezve.²⁰ (13. kép)

12. kép. Katonai autó

13. kép. Traktorvonat sérült aknavetővel

14. kép. Teherautó

²⁰ Barcsay 2004: 16.

Ólomkatonák

15. kép. Menetzenekar

16. kép. Angol gyalogság

17. kép. Abesszin lövészek

18. kép. Német gyalogság

A kiállítást mintegy 400 ún. „félapos” vagy „féldomború” ólomkatonára alkotja. Ezen technika lényege, hogy az öntőforma két hasonló darabból áll, öntés után a figura csaknem teljesen készen kiemelhető a forma két felének felnyitása után. Csak domború felületek lehetnek rajta, kiálló részeket nem tartalmazhat. A katonák anyaga az ólom mérgező hatása miatt többnyire ón. Ez gyorsabban megdermed, a két fél öntőformából kiemelve az öntési hibákat lecsiszolva a figura festhető.

A gyűjteményi ólomkatonák kisebb része gyári, kereskedelmi forgalomból származik, másik, nagyobb része ifj. dr. Barcsay László keze munkája. Az egyenruhák a korabeli és újabb szakmunkák, képek alapján kerültek kialakításra.²¹

Az ólomkatonák első csoportja a gyári, kereskedelemben forgalmazott idegen katonák. Található ezek között:

- menetzenekar: valószínűsíthetően porosz egyenruhásokból áll. A sisakok tetejét levágták és khaki színűre festették. (Az 1930-as években forgalmazták.) (15. kép)

- angol gyalogosok 1756-ból: a 37. angol gyalogezredet ábrázolja. Gumi öntőformákban házilag, 1988-ban készített figurák. (16. kép)

- abesszin lövészek 1936-ból: egy lovas és hét gyalogos katona alkotja a csoportot. (Az 1930-as évek közepén, az olasz–abesszin/etióp háború idején forgalmazták. Eredeti színeikben 1982-ben festették újra.) (17. kép)

1939-ből német gyalogosok is kerültek az ólomkatonák közé. Az eredeti csapat a magyar honvéd egyenruhához hasonló khaki színre volt festve és magyar zászlóval meneteltek. 1985-ben újrifestették őket, amikor is német egyenruhásínek kerültek felhasználásra. (18. kép)

1914-ből orosz gyalogosok gazdagítják a gyűjteményt. Kereskedelmi forgalomból származó, eredetileg egy félapos ágyút is tartalmazó készlet volt. Nyolc gyalogos alkotja. Újrifestve és részletekkel bővítve (például váll-lappal) 1985-ben lett.²²

Gyári, illetve kereskedelemben forgalmazott magyar játék katonák

Ide tartoznak az 1756-os Bethlen-huszárezred katonái, valamint 1914-ből a császári és királyi 14. huszárezred képviselői.²³

21 Barcsay 2004: 18.

22 Barcsay 2004: 16.

23 U. o. 17.

Maga ifj. Barcsay László is tervezett és készített idegen katonákat mintázó figurákat, ezek közül többet is elhelyezett a gyűjteményben. Így kerültek ki a kezei közül francia királyi testőrök és bicornok testőrök 1665-ből (19. kép), bosnyák gyalogosok és orosz Vörös Hadsereg-beli katonák 1914-ből (20. kép), valamint horvát gyalogosok 1942-ből.²⁴

Ifj. dr. Barcsay László nemcsak idegen, hanem magyar katonákról is tervezett ólomfigurákat, hanem magyar katonákról is. 1480-ból Mátyás király katonáit formálta meg, 1605-ből Bocskai-hajdúkat. A XVIII. századból Andrassy- és Batthyány-hajdúkat, Szirmai/Újvári-hajdúkat formázott meg, ezek mellett a Bagossy-hajdúezredből (22. kép), a Kökényesdy-hajdúezredből, a Gyulai-gyalogezredből és a Pálffy-gyalogezredből is készített figurákat. Szintén a XVIII. századból, pontosabban 1763-ból köszönnek vissza a székely határőrökről mintázott ólomkatonák. Az 1810. évből a 2. és az 51. gyalogezred gyalogosai is itt kaptak helyet. Az 1848–49-es időszakból több figuracsoport is a gyűjtemény részét képezi: megelevenedik szemünk előtt a 3. és 9. honvéd zászlóalj, láthatunk honvédekot kitliben²⁵, munkácsi nemzetőröket, honvéd vadászokat, valamint komáromi honvéd gránátosokat is. Az 1850–60-as évekből császári-királyi gyalogosok, illetve magyar királyi honvéd gyalogosok kicsinyített másai gyarapítják a gyűjteményt. Az I. világháború első évéből a császári és királyi 32. gyalogezred képviselőit kell megemlíteni (25. kép), majd 1919-ből a székely hadosztályt megszemélyesítő figurák következnek a sorban. A két világháború közötti időszakot idézik meg az egységben többek között a magyar királyi koronaőrök (21. kép), de ebből a korszakból „érkeztek” magyar királyi honvédtisztek és magyar királyi honvéd gyalogosok is.²⁶

Katonák – történetek

A gyűjteményben több mint 60 különböző egység, alakulat miniatúr mása található meg. A következőkben ezek közül – terjedelmi okok miatt a teljesség igénye nélkül – néhány alakulathoz közlök történelmi adalékokat.

Nádasdy-huszár és Esterházy-tábornok

1755-ben a Császári Udvari Haditanács kijelölte a magyarországi kiállítású huszárezredek állandó

19. kép. Francia királyi testőrök

20. kép. Orosz gyalogság

21. kép. Magyar királyi koronaőrök

toborzási kerületeit: a Nádasdy-huszárezred Bihar vármegye, Debrecen, a hajdúvárosok, a tiszántúli jász és kun területeken toborozhatott. Mint 9. császári és királyi huszárezred, egészen 1918-ig fennállt az alakulat; az első világháborúban 28 Nádasdy-huszártiszt és több száz huszár vesztette életét.²⁷

Az Esterházy-tábornokról: gróf Esterházy Imre veszprémi főispán 1768-tól egy huszárezred tulajdonosa lett.²⁸ Az 1770-es és 1780-as években főként lengyel (Lemberg, Tarnów, Bochnia) és cseh

24 Barcsay 2004: 17.

25 Kitli: vászonból készült köpeny, zubbony.

26 Barcsay 2004: 17–24.

27 Henriquez Vince 1930: 172. Mivel 1741-ben gróf Nádasdy Ferenc került a Czobor/Ebergényi-ezred élére, ez a huszárfigura köthető a kiállítás első grafikájához.

28 Schneidt 1931: 18.

Bocskai-huszárezred

22. kép. Bagossy-ezred

23. kép. Bersaglieri katona

területeken (Bílovec, Zákupy) állomásozott az Esterházy Imre-huszárezred. A bajor örökösödési háborúban (1778–79) Mittelwaldnél, Troppaunál és Grulichnál harcoltak. Az ezredtulajdonos, Esterházy gróf 1792-ben halt meg.²⁹

Bagossy-ezred

Bagossy Pál 1701/2-től császári ezredesi címmel büszkélkedhetett, 1707-ig volt gyalogezred-tulajdonos. 1703-tól Észak-Itáliában harcolt, majd francia fogságba esett. Kiszabadulása után lett ismét ezredes.³⁰ 1769-ben (már Gyulay István gróf parancsnoksága alatt) kapta az ezred az „51. erdélyi nemzeti gyalogezred” megjelölést. A későbbiekben részt vettek a napóleoni, az Olaszország és Poroszország elleni háborúkban. Az I. világháborúban az 51. gyalogezred az orosz, később az olasz, majd a nyugati (francia) hadszíntéren vitézkedett, valamint volt egy Boszniában állomásozó zászlóaljja is.³¹

A Hajdúságban alakított gyalogos és lovas Bocskai-szabadcsapatból szerveződött. Öltözetükön a világoskék szín volt a domináns. Az ezred a szabadságharc ideje alatt állt fenn. Egyik osztálya 1849 márciusában a II. hadtest kötelékében, Aulich Lajos parancsnoksága alatt harcolt és jelentős sikereket ért el az osztrák haderők lekötésével. Másik osztálya Heley János parancsnoksága alatt honvéd tartalékos volt. 1849 nyarán egy részük Dessewffy Arisztid parancsnoksága alatt a Tiszai-hadseregnél harcolt. Maradtak Bocskai-huszárok Komáromban is, ahol hősiességgel harcoltak a második komáromi csatában (1849. július 2.).³² A Győrt már elfoglaló császári királyi sereg Komárom felé tartott ekkor. Haynau osztrák tábornok Budapest felé szeretett volna araszolni. Első lépésként elfoglalták Ószőnyt (ma Szőny, Komárom része), ezt kellett visszafoglalni a magyar félnek. Görgei Artúr és Klapka György együttes erővel kísérelték ezt meg. Görgei az ácsi erdőnél az ellenség főerejét minél tovább akarta lekötöni, hogy addig Klapka seregének esélye lehessen visszavenni Ószőnyt. Bár Görgei megsérült, végül sikerült visszaszerezni a települést. A komáromi csata tehát döntetlennek minősíthető, de a császáriak június 16-a óta tartó sikerszeriáját meg tudták törni. A magyar csapatok néhány nap múlva visszaadták Ószőnyt, így a Duna jobb partján történő levonulás egyelőre lehetetlenné vált. A két fél között beállt rövid idejű egyensúly miatt a következő csatán a szabadságharc sorsa múltott.³³

Esterházy-ezred

Az 1741-es országgyűlésen elhangzott, Mária Teréziának tett „Életünket és vérünket” nyilatkozat után hat új magyar gyalogezredet állítottak fel. Ezek egyike volt Szirmay Tamás báró hajdúezrede, amit halála után, 1743-ban Esterházy József kapott „örökül”. Később részben német egyenruhát (fehér színű kabát) és háromszögletű kalapot viseltek, copfos hajviseletük volt, ezen kívül piros színű szűk magyar nadrágot hordtak. Ezredtulajdonosuk 1856-tól ötven évig József főherceg volt, innen ered a „József bakák” elnevezésük is. Mint nagyváradi piros parolis³⁴ 37. császári és királyi gyalogezred 1918-ig fennmaradt. Az I. világháborúban zászlóaljainak állomáshelyeik voltak: Zágráb, Nagyvárad, Bilek.³⁵

29 Berkó 1918: 55.

30 Heckenast 2005: 33.

31 Deseő 1941: 179–196.

32 Nyakas 1998: 13–16.

33 Hermann 2004: 296–301.

34 Paroli: Az egyenruha hajtókájára varrt, hovatartozást jelölő szövetdarab.

35 Bittó 1943: 7–9.

Bersaglieri katonák

A XIX. század első felében Alessandro della Marmora szárd tábornok hozta létre ezt a különleges könnyűgyalogos különítményt. Már ekkor jellemezte ezt a mesterlövész-alakulatot szabályozott díszlépésük. Jellegzetességük volt a fekete egyenruha és csúcsos kalapjukat díszítő sötét tollbokréta. Nemcsak az olasz egységért folytatott harcban küzdöttek megalakulásuk évszázadában, hanem például a krími háborúban (1853–56) is. Az első világháborúban súlyos veszteségeket szenvedtek, a nagyjából 210 000 *bersaglieriből* 32 000 fő esett el, valamint további 50 000 fő sebesült meg.³⁶ (23. kép)

24. kép. Magyar folyami erők

Magyar folyami erők

Az I. világháború elvesztése, a trianoni békediktátum értelmében Magyarországtól elcsatolták többek között Fiumét is, egyetlen tengeri kikötőjét, illetve a több mint 500 hajóból álló kereskedelmi flottája is odalett. Csak négy felderítő naszád állhatott az ország rendelkezésére, a dunai folyamrendőri szolgálat ellátására. Legnagyobb nehézséget az jelentette, hogy a hajók rossz állapotban tértek vissza a háború után. A hajókat kizárólag folyamrendészeti célokra adták vissza, a tevékenységük pedig a Belügyminisztérium alá lett beosztva. Azonban a folyamórság csupán a folyamrendészeti és hatósági ügyekben volt a belügyminiszter alá rendelve, minden más tekintetben a honvédelmi miniszter alá tartozott.³⁷ Az egyenruhájuk egyszerű khaki színű zubbony volt tányérsapkával. (24. kép)

25. kép. Osztrák–magyar katonák

Osztrák–magyar katonák

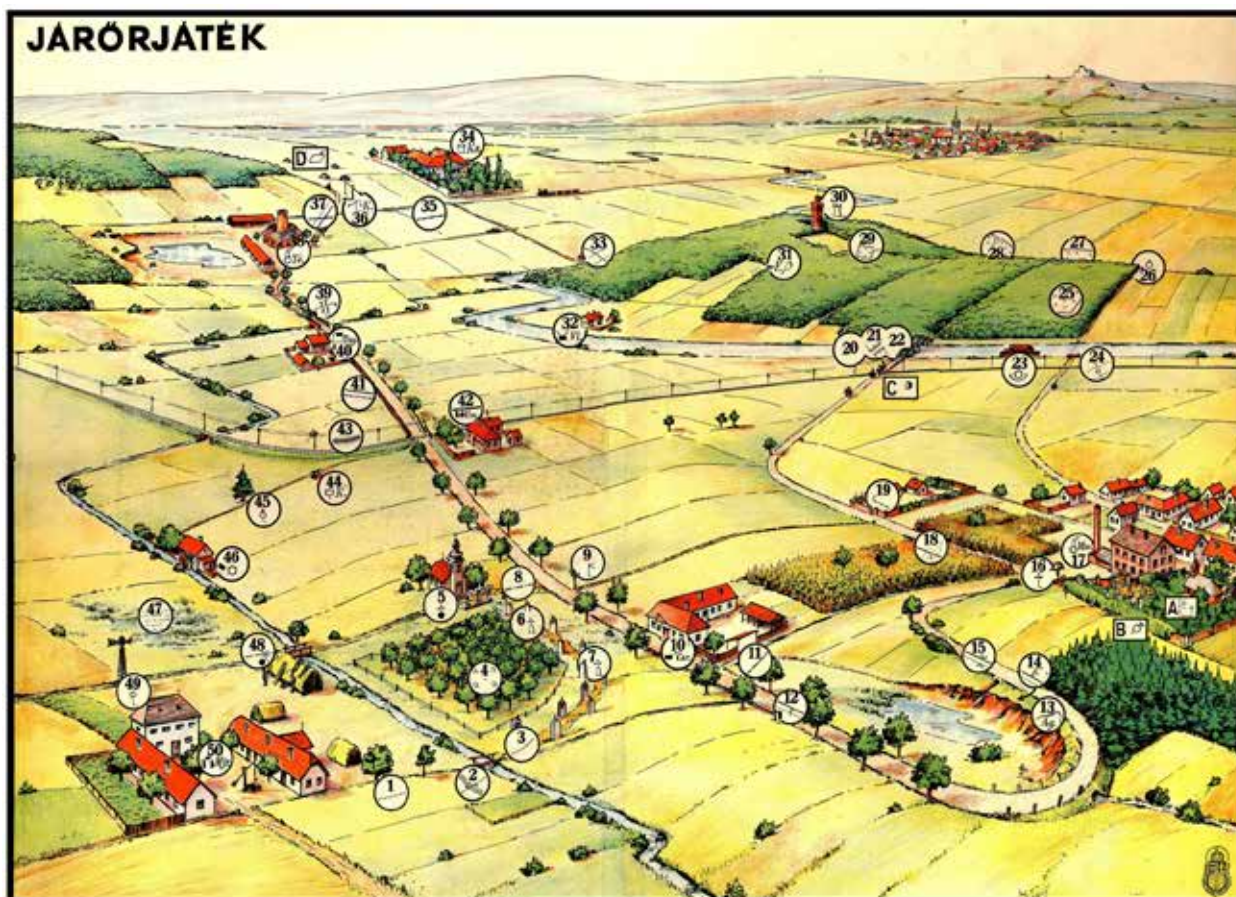
Végül essen szó az osztrák–magyar katonák egyenruháiról is az I. világháború korszakából. A hadsereg egyik legnagyobb problémája ilyen szempontból a csukaszürke egyenruha volt, amely nem olvadt bele a környezetbe; a lovasság színes ruházata pedig még feltűnőbb volt. Ők először csukaszürke egyenruhára váltottak, de azzal csak az általános problémába ütköztek. Az ideiglenes megoldás az lett, hogy a németek által 1910-ben rendszeresített tábori sűrke színt vezették be. Térndadrágot, lábszártekerccset, ritkábban lábszárvédőt kezdtek hordani. 1916 végétől egységesítették az öltözetet: galléros tábori sűrke zubbonyt és térndadrágot

írtak elő lábszártekerccsel. Csapatazonosító jelzésként szolgáltak a viaszvászonra nyomott számok, de viseletük nem igazán terjedt el. A galléron szerepeltek a csapatjelvények, legénységénél ezüst, tisztéknél arany színben. Ruhahiány vált jellemzővé, sokszor zsákmányoltak egyenruhát a katonák, főleg az olasz hadszíntéren. Elterjedtté vált a szemernyő nélküli tábori sapka. A háború második felére jellemzővé vált az ún. *károlyblúz*, egy zubbonyféle, amit eredetileg önkéntesek és kivezényelt polgári tisztviselők számára rendszeresítettek. Mindenki maga készítette, ezért igen változatos volt a kinézetük, de igyekeztek saját fegyvernemüknek megfelelően alakítani. A háború utolsó szakaszában már jellemző volt, hogy mindenki azt hordta, amihez hozzájutott.³⁸

36 Prantner 2010: 40–41.

37 Hanny 2014

38 Bálint 2015: 9–13.

26. kép. A Járőrjáték táblája

Egyéb modellek

A fentebb leírtakon kívül néhány egyéb játék, illetve modell található még a gyűjteményben: egy katonai teherautó, két katonai szolgálati kocsi kapszlis³⁹ ágyúval (egyikben egy, másikban négy katonával), katonai autó láncos vontatószalaggal (kilenc sisakos katonával) (9. kép), valamint egy repülőgép-elhárító autó (szolgálati kocsihoz csatolva, repülőgép kilövésére alkalmas fegyverzetel ellátva).

kvázi csapdaként funkcionálnak (pl. csárda = ok nélkül megállsz, bírságot fizetsz; forrás = vizet iszol, egyszer kimaradsz a dobásból; gémeskút = tilalom ellenére iszol, a víz mérgezett, kétszer kimaradsz a dobásból). A játék addig tart, míg az egyik játékos el nem éri a községet.

*

A Járőrjáték

A gyűjteményben található még egy eredeti társasjáték, az 1940-es évekből származó Járőrjáték is. A játékot az egyik játékos, mint „játékvezető” vezeti. Minden bábu egy-egy járőrt jelölt. A járőrök a tábla bal alsó sarkából, a majorból indulnak. A járőr feladata a község irányába felderíteni a terepet. A játékosok bábuikkal a különböző számozott mezőkön haladnak, amik más-más helyszínt jelölnek (pl. gyümölcsös, szekérút, komp, vízimalom, tanya, tégláégető); egyes helyszínek pedig

Összességében tehát elmondható, hogy a Bihari Múzeumban elhelyezett, 2004–2018 között az állandó kiállítás részeként közszemlére tett Barcsay-játékgyűjtemény egy látványos, korszakokat felölelő összeállítás, amelynek szerves részét képezik a különböző színes grafikák, a változatos ólomkatonák, vagy éppen a társasjátékok. Jól illeszkedik a többi egységhez, hiszen a játékokra koncentrálnak mutat be egy korszakot, elkalauzol minket évtizedekkel korábbi időkbe, amikor a gyerekek ilyen játékokkal színesítették napjaikat.

39 Kapszli: más néven gyújtókupak, robbanóanyagot tartalmazó szelence.

Irodalom

BÁLINT Ferenc

2015 *Az osztrák–magyar katonák felszerelése és egyenruha változásai az I. világháborúban.*
http://nagyhaboru.hu/vhblog/media/image/workshop/BalintFerenc_Felszerelés.pdf (A letöltés ideje: 2018. 08. 05.)

BARCSAY László

2003–2004a *Idegen katonák – A Bihari Múzeum kiállításába bekerülő katonafigurák grafikái.*

Kézirat. Bihari Múzeum gyűjteménye, leltári szám: Ad/2176-2006

2003–2004b *Magyar katonák 1480–1741 – A Bihari Múzeum kiállításába tervezett ólomkatonák grafikái.*

Kézirat. Bihari Múzeum gyűjteménye, leltári szám: Ad/2175-2006

2004 *Játék – had – történet kiállítás részletes ismertetője.*

Kézirat. Bihari Múzeum gyűjteménye, leltári szám: Ad/2185-2006

BERKÓ István

1918 *A magyar huszárság története.* Budapest

BITTÓ Dezső

1943 *A volt nagyváradi és biharvármegyei 37. és 139. gyalogezredek története.* Budapest

DESEŐ Lajos

1941 *Erdélyi ezredek a világháborúban.* Budapest

HANNY Ákos

2014 *A magyar honvéd folyami erők újjászervezése 1920 után.* <http://www.kriegsmarine.hu/hk/ha01401.html>
(A letöltés ideje: 2018. 08. 05.)

HECKENAST Gusztáv

2005 *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár.* Budapest

HENRIQUEZ Vince

1930 *A cs. és kir. 9. sz. gróf Nádasdy huszárezred története 1904–1918.* Budapest

HERMANN Róbert

2004 *Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái.* Budapest

NYAKAS Miklós

1998 *A Bocskai (17.) huszárezred története.* Hajdúböszörmény

2005 *A bihari kishajdú városok története.* Debrecen

PRANTNER Zoltán

2010 *Elit alakulatok.* Kisújszállás

SCHNEIDT Gyula

1931 *A cs. és kir. 3. számú „Gróf Hadik”-huszárezred története.* Budapest

Márk Fekete: Playful – military – history. Toy collection of the Barcsay family in Bihari Museum

The permanent exhibition of Bihari Museum opened in 2003 highlights a section called “Playful-military-history” presenting a collection donated to the museum by Dr. László Barcsay Jr. Military toys and figures he played with as a child, a wooden castle built by his father, and tin soldiers demonstrating Hungarian military uniforms from the 15th century to the WWI are lined up in this section. The study examines the exhibited objects, and also addresses drawings of the collection. Various types of toy soldiers and models are covered by separate subsections of the study. It ends with the history of regiments and other units, and the description of a board game called “Patrol Game”.

SZÍNES KÉPMELLÉKLET

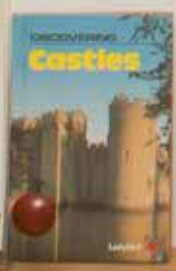
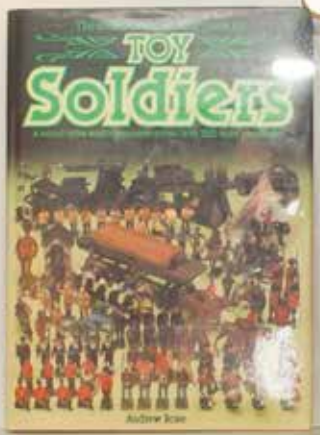
Barcsay-hagyaték a Bihari Múzeumban

1. kép. Id. dr. Barcsay László járásbíró zsakettje a Bihari Múzeum *A táj és az ember – Herpálytól a faluvárosig* c. állandó kiállításában

2-4. kép. Részletek a *Játék – had – történet* c. kiállításból

5. kép. A *Játék – had – történet* tárlat fali tárlója szakirodalommal, harci járművek modelljeivel és a Járőrjátékkal

6. kép. Id. dr. Barcsay László „Voigtlander” típusú fényképezőgépe
(Leltári szám: III. 2008.1.1.)

7. kép. A Barcsay család „Flexaret VI.” típusú kétlencsés,
tükörreflexes fényképezőgépe (Leltári szám: III. 2008.2.1.)

